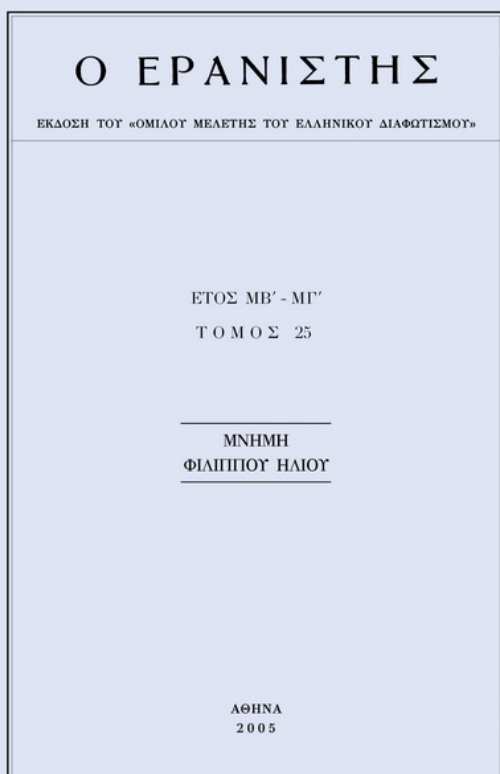


The Gleaner

Vol 25 (2005)

In Memoriam of Philippos Iliou



Το ποίημα του Βολταίρου "Traduction du roème de Jean Plokof" και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774. Μια ακόμα αθησαύριστη απόδοσή του στα ελληνικά

Κατερίνα Παπακωνσταντίνου

doi: [10.12681/er.35](https://doi.org/10.12681/er.35)

To cite this article:

Παπακωνσταντίνου Κ. (2005). Το ποίημα του Βολταίρου "Traduction du roème de Jean Plokof" και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774. Μια ακόμα αθησαύριστη απόδοσή του στα ελληνικά. *The Gleaner*, 25, 101-118. <https://doi.org/10.12681/er.35>

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΒΟΛΤΑΙΡΟΥ
“TRADUCTION DU ROËME DE JEAN PLOKOF”
ΚΑΙ Ο ΡΩΣΟΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ 1768-1774

Μια ακόμα αθησαύριστη απόδοσή του στα ελληνικά

I

Ο ΒΟΛΤΑΙΡΟΣ ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕ ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ με τίτλο *Traduction du roëme de Jean Plokof* το 1770 σε μορφή φυλλαδίου χωρίς αναγραφή του τόπου έκδοσης και με το ψευδώνυμο Plokof. Το ποίημα αυτό εκδόθηκε στα ελληνικά, χωρίς ένδειξη τόπου ή χρόνου, σε μετάφραση του Ευγένιου Βούλγαρη με τον τίτλο *Πλοχώφ Βουλευτοῦ ἐν τῇ Ἡγεμονίᾳ τοῦ Χόλστεϊν περὶ τοῦ παρόντος πολέμου Ποιήματιον*.¹ Εδώ παρουσιάζω μια άλλη μετάφραση του ίδιου έργου, άγνωστη και αθησαύριστη, όσο γνωρίζω, η οποία φέρει τον τίτλο *Μετάβασις τοῦ ποιήματος Ἰωάννου Πλοκὸφ συμβουλάτωρα τοῦ Ὀλστέϊν εἰς τὰς παρούσας ὑποθέσεις* και προσθέτει μια ακόμα ψηφίδα στην απήχηση που είχε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος του 1768-1774 στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Στη συνέχεια θα γίνει αναφορά στην αρχαιακή συλλογή στην οποία βρέθηκε το συγκεκριμένο χειρόγραφο, θα αναπτυχθεί το ενδιαφέρον του Βολταίρου για τα «ελληνικά» πράγματα, θα παρουσιαστεί η μετάφραση του Ευγένιου Βούλγαρη και η νέα και αθησαύριστη μετάφραση. Στο τέλος του άρθρου δημοσιεύεται το ποίημα ως έχει χωρίς επεμβάσεις στην ορθογραφία και τη στίξη.

II

Το χειρόγραφο που σώζει την αθησαύριστη μετάφραση του έργου του Βολταίρου εντοπίστηκε στο Αρχείο της οικογένειας Πόνδικα, οικογένειας εμπόρων, που πρόσφατα έγινε αντικείμενο επιστημονικής έρευνας,² και για την οποία χρήσιμο είναι να παρουσιαστούν εδώ κάποια στοιχεία.

1. Περισσότερα για τη μετάφραση και τις εκδόσεις που γνώρισε βλ. πιο κάτω στο κείμενο.

2. Κατερίνα Παπακωνσταντίνου, *Ελληνικές εμπορικές επιχειρήσεις στην Κεντρική Ευρώπη το β' μισό του 18ου αιώνα. Η οικογένεια Πόνδικα*, αδημ. διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, 2002.

Οι Πόνδικα, με καταγωγή από τη Θεσσαλονίκη, δραστηριοποιήθηκαν στο εμπόριο της βόρειας Βαλκανικής. Με έδρα στα βουλγαρικά εδάφη, το Τατάρ Παζαρτζίκ —στα δυτικά της Φιλιππούπολης— μετέφεραν επεξεργασμένα δέρματα της περιοχής στην ουγγρική Πέστη —τότε ξεχωριστή πόλη από τη Βούδα— της Αψβουργικής μοναρχίας για το διάστημα 1755-1770. Αξιοποιώντας την επιχειρηματική πρακτική της εποχής και τις συγγενικές τους σχέσεις, έχτισαν μια επιχείρηση με άξονες το Τατάρ Παζαρτζίκ, την Πέστη και τη Ζέμωνα (Ζέμουν, Σεμλίνο) —η οποία βρίσκεται απέναντι από το Βελιγράδι, όπου ήταν τα σύνορα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και της Αψβουργικής μοναρχίας. Σε κάθε μια από τις τρεις πόλεις ήταν εγκατεστημένο ένα μέλος της οικογένειας. Ουσιαστικά, από τη στιγμή που ξεκινά το αρχαιακό υλικό, γύρω στα 1755, ο Μιχάλης Πόνδικας ήταν ήδη μόλις εγκατεστημένος στην Πέστη, ο εξάδελφός του Κωνσταντίνος Πόνδικας βρισκόταν στη Ζέμωνα, ενώ ο μικρότερος αδελφός του Κωνσταντίνου, Αλέξιος, μετέβη στην Πέστη το 1760. Μέχρι το 1770 τα τρία πρωταγωνιστικά πρόσωπα μετακινούνταν στον χώρο ανάλογα με τις ανάγκες του εμπορίου. Ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε το 1762 να εγκατασταθεί στο Τατάρ Παζαρτζίκ, όπου και παρέμεινε έως το 1768. Κατά το κρίσιμο διάστημα του Ρωσοτουρκικού πολέμου που μας ενδιαφέρει (1768-1774), ο Κωνσταντίνος Πόνδικας μετακινήθηκε από το Τατάρ Παζαρτζίκ στο Βελιγράδι, τη Ζέμωνα, την Πέστη και τελικά το Βουκουρέστι. Μετά το 1774 τα τρία πρόσωπα του Αρχείου, ο Μιχάλης, ο Αλέξιος και ο Κωνσταντίνος Πόνδικας, ζούσαν και δραστηριοποιούνταν στο εσωτερικό της Ουγγαρίας, όπου είχαν εγκατασταθεί οριστικά. Το αρχαιακό υλικό εκτείνεται χρονικά έως τα τέλη της δεκαετίας του 1790, ωστόσο ο Μιχάλης Πόνδικας είχε πεθάνει στα τέλη του 1788.

Τα τρία αυτά πρόσωπα περιβάλλονταν από συγγενείς και συνεργάτες, οι οποίοι ζούσαν σε διαφορετικές πόλεις, στη Θεσσαλονίκη, τη Φιλιππούπολη, το Βελιγράδι, τη Σόφια, και με τους οποίους διατηρούσαν τακτική αλληλογραφία. Το αρχαιακό υλικό της συγκεκριμένης οικογένειας, που διασώζεται στα Κρατικά Αρχεία της Ουγγαρίας, στη Βουδαπέστη, αποτελείται κυρίως από αλληλογραφία, πρόχειρα λογιστικά βιβλία, ποικίλα σημειώματα, επίσημα έγγραφα και σκόρπια άλλα κείμενα. Μεταξύ αυτών των τελευταίων συγκαταλέγεται η *Μετάβασις του ποιήματος Ίωάννου Πλοκόφ συμβουλάτωρα του Όλστέιν εις τὰς παρούσας ύποθέσεις, το Τραγούδι τῆς φλότας τῶν Μοσκόβων*,³ προσευχές και θρησκευτικά κείμενα. Το αρχαιακό

3. Το «Τραγούδι της φλότας των Μοσκόβων» αναφέρεται στη ναυμαχία του Τσε-

υλικό είναι αταξινόμητο, συγκεντρωμένο σε φακέλους, σε πέντε κουτιά. Η απουσία χρονολογικής ή άλλης οργάνωσης στο υλικό δεν επιτρέπει ούτε την κατά προσέγγιση χρονολόγηση των δύο ποιημάτων. Ωστόσο το *Τραγούδι τῆς φλότας τῶν Μοσκόβων* αναφέρεται στη ναυμαχία του Τσεσμέ της 25ης Ιουνίου 1770 ανάμεσα στον ρωσικό και τον οθωμανικό στόλο, έχει δηλαδή ένα χρονικό σημείο *post quem*. Επιπλέον, έχει γραφεί ή μάλλον αντιγραφεί από τον Κωνσταντίνο Πόνδικα. Αντίθετα, δεν στάθηκε δυνατό να ταυτιστεί το χέρι που έχει γράψει τη μετάφραση του έργου του Βολταίρου.

III

Θυμίζω όσα συνδέουν τον Βολταίρο με τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο και τη συγγραφή του έργου που μας ενδιαφέρει.

Όπως είναι γνωστό ο Βολταίρος, ως ένας από τους εκπροσώπους του Διαφωτισμού, πίστευε στην ανάγκη αλλαγών σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο στις χώρες της Ευρώπης. Για την υποστήριξη των ιδεών του διατηρούσε αλληλογραφία και επαφές με ηγεμόνες της Ευρώπης και της Ρωσίας. Η αλληλογραφία του με την Αικατερίνη της Ρωσίας ξεκίνησε το 1763, όταν η τελευταία του έστειλε ευχαριστήριο γράμμα για την έκδοση του β' τόμου του έργου του *Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand*.⁴ Με την επιστολή αυτή η ίδια επιδίωκε τη σύναψη φιλικών σχέσεων με τον φιλόσοφο προκειμένου να νομιμοποιήσει σε θεωρητικό επίπεδο την εξουσία της. Στόχος της ήταν να συνεχίσει το έργο του Μεγάλου Πέτρου, προκειμένου να μετατρέψει τη Ρωσία σε «ευρωπαϊκή» χώρα. Συγκαταλεγόταν στους εκπροσώπους της «φωτισμένης απολυταρχίας», του μοντέλου διοίκησης που απαιτούσε από τον ηγέτη να συνδυάζει την εξουσία με τον πολιτισμό, για να μπορεί να οδηγήσει τη χώρα του στην πρόοδο και την ευημερία.⁵ Ο Βολταίρος ήταν υπερασπιστής της «φωτισμένης απολυταρ-

σμέ της 25.6.1770 ανάμεσα στον ρωσικό και τον οθωμανικό στόλο. Στο χειρόγραφο που σώζεται στο Αρχείο Πόνδικα δεν υπάρχει το όνομα του ποιητή, ενώ το κείμενο δεν είναι ολόκληρο. Μέχρι να εντοπιστεί και το δεύτερο μέρος και να ολοκληρωθεί η αναζήτηση του πρωτοτύπου, θα παραμείνει αδημοσίευτο.

4. Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*, Στάνφορντ (Stanford University Press) 1994, σ. 198.

5. Η βιβλιογραφία για τη φωτισμένη απολυταρχία και τον 18ο αιώνα είναι μακρά, ενδεικτικά αναφέρουμε: Peter Gay, *The Enlightenment: an Interpretation*, Νέα Υόρκη 1977· B. Köpeczi, A. Soboul κ.ά. (επιμ.), *L'absolutisme éclairé*, Βουδαπέστη (Akadémiai Kiadó, Éditions du CNRS) 1985· H.M. Scott (επιμ.), *Enlightened Absolutism: Reform*

χίας», όπως την εξέφραζε η Αικατερίνη, και θεωρούσε ότι η φιλόνηρωτη αριστοκρατία μπορεί να μην ήταν κατάλληλη για δυτικές χώρες, ταίριαζε ωστόσο σε ένα κράτος του οποίου ο πληθυσμός, κατά την άποψή του, βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση.⁶ Φιλικές σχέσεις διατηρούσε επιπλέον και με άλλους ηγεμόνες, όπως τον Μεγάλο Φρειδερίκο της Πρωσίας. Οι αυλές των ηγεμόνων και πλουσίων της εποχής συχνά αποτελούσαν χώρους διαβίωσης και εργασίας για τους λογίους και φιλοσόφους. Με τον τρόπο αυτό διανόηση και εξουσία συνυπήρχαν δημιουργικά.

Ο Βολταίρος ενδιαφέρθηκε για την πολεμική εκστρατεία της Αικατερίνης κατά των Οθωμανών, καθώς είχε ανακαλύψει την αρχαία Ελλάδα μέσα από τα κείμενα των κλασικών συγγραφέων και την περιηγητική λογοτεχνία της εποχής του.⁷ Το ενδιαφέρον του ωστόσο σταματούσε στον θαυμασμό της αρχαίας Ελλάδας και είχε σαν κίνητρο την αφοσίωσή του στη Μεγάλη Αικατερίνη. Δεν τον απασχολούσε η τύχη των σύγχρονων Ελλήνων ούτε το ενδεχόμενο της ανεξαρτησίας τους. Πίστευε ότι οι σύγχρονοι Έλληνες ζούσαν σε μια παρακμή για την οποία υπεύθυνοι ήταν αρχικά το Βυζάντιο και στη συνέχεια η οθωμανική εξουσία.⁸ Ο Βολταίρος εξέφραζε την αποστροφή του προς τους Τούρκους, που αντιπροσώπευαν τη μη εξευγενισμένη Ανατολή σε αντίθεση προς τη Ρωσία της τσαρίνας. Μέσα από τον δί-

and Reformers in Later Eighteenth Century Europe, Αν Άρμπορ (Univ. of Michigan Press) 1990· T. Blanning, *The Eighteenth Century, 1688-1815*, Οξφόρδη (Oxford University Press) 2000· François Quastana, *Voltaire et l'absolutisme éclairé (1736-1778)*, Aix-en-Provence (Presses universitaires d'Aix-Marseille, Collection d'histoire des institutions et des idées politiques, 22) 2003.

6. Peter Gay, *Voltaire's Politics: the Poet as Realist*. New Haven, Conn. (Yale University Press) 1988, σ. 180.

7. Börje Knös, «Voltaire et la Grèce», *L'Hellénisme Contemporain* 9 (1955), 7 κ.εξ.· Maria Todorova, *Βαλκάνια, η δυτική φαντασίωση*, πρόλ.-επιμ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, μτφρ. Ιουλία Κολοβού, Θεσσαλονίκη (Παρατηρητής) 2000, σ. 182-183. Για την ανακάλυψη της αρχαίας Ελλάδας από τους Ευρωπαίους από τον 17ο αιώνα βλ. μεταξύ άλλων και Όλγα Ανγουστίνοβ, *Ιδανικά ταξίδια: η Ελλάδα στη γαλλική ταξιδιωτική λογοτεχνία 1550-1821*, μτφρ. Π.Α. Ντάλτας, Αθήνα (MIET) 2003· Julia Chatzipanagioti-Sangmeister, *Graecia Mendax. Das Bild der Griechen in der französischen Reiseliteratur des 18. Jahrhunderts*, Βιέννη (Dissertationen der Universität Wien) 2002· Νάσια Γιακωβάκη, *Ευρώπη μέσω Ελλάδας. Μια καμπή στην ευρωπαϊκή αυτοσυνείδηση, 17ος-18ος αι.*, Αθήνα (Βιβλιοπωλείον της Εστίας) 2006.

8. Larry Wolff, *Ο Διαφωτισμός και ο ορθόδοξος κόσμος. Δυτικές απόψεις για την ορθόδοξη εκκλησία στην Ανατολική Ευρώπη*, μτφρ. Μ.-Χ. Χατζηρωάννου, Αθήνα (ΚΝΕ-ΕΙΕ, Ετήσια Διάλεξη Κ.Θ. Δημαρά, 2000) 2001, σ. 29.

αυλο αυτό ασχολήθηκε με την «ελληνική» υπόθεση.⁹ Στις επιστολές του προς την Αικατερίνη κατά τη διάρκεια του πολέμου φαίνεται ότι παρακολούθουσε τις πολεμικές εξελίξεις και τις φήμες που κυκλοφορούσαν για την αποχώρηση του ρωσικού στόλου από το Αιγαίο και αναρωτιόταν τι θα απογίνουν οι Έλληνές του.¹⁰ Είχε τη δυνατότητα να συζητά επί ίσοις όροις με μια μεγάλη ηγεμόνα και να συνδιαλέγεται μαζί της για την πορεία ενός πολέμου που διεξαγόταν εκείνη τη στιγμή.

Μέσα σε αυτή την ιστορική συγκυρία ο Βολταίρος έγραψε στα γαλλικά το ποίημα *Traduction du poème de Jean Plokof, conseiller de Holstein, sur les affaires présentes*¹¹ και το έστειλε στη Μεγάλη Αικατερίνη.¹² Η αυτοκράτειρα της Ρωσίας, σε επιστολή της προς τον Βολταίρο με ημερομηνία 9 (20) Μαΐου 1770, αναφέρει ότι διασκέδασε διαβάζοντάς το.¹³

Το ψευδώνυμο του Ιωάννη Πλοκόφ, «συμβουλάτωρα τοῦ Ὀλστέιν», με το οποίο ο Βολταίρος επιγράφει το ποίημά του, δεν το διάλεξε τυχαία. Επρόκειτο για ένα ποίημα που απευθυνόταν στην Αικατερίνη, η οποία καταγόταν από τη μεριά της μητέρας της από το γερμανικό κρατίδιο του (X)όλσταϊν και έφερε τον τίτλο αυτό¹⁴, ενώ το επίθετο Πλοκόφ θυμίζει ρω-

9. Β. Κνός, Voltaire, ό.π., σ. 11 κ.εξ.: L. Wolff, *Inventing*, ό.π., σ. 211.

10. L. Wolff, *Inventing*, ό.π., σ. 212: σε επιστολή του προς την τσαρίνα στις 20.7.1770 έγραψε: «(mais que deviendront mes pauvres Grecs? Que deviendront ces nouvelles légions de Sparte?) και σε επιστολή του στις 12.10.1770 επανέρχεται στα ερωτηματικά του για τους «pauvres Grecs», *Oeuvres complètes de Voltaire, Lettres de l'Impératrice de Russie et de M. de Voltaire*, τ. 55, Γκόττα 1788, σ. 87 και σ. 118-119: Β. Κνός, Voltaire, ό.π., σ. 23-25.

11. Το 1770 τυπώθηκε σε φυλλάδιο μαζί με ένα δεύτερο κείμενο με τον τίτλο *Nouvelle requête au Roi en son Conseil pour les habitants de Longchaumoisi, Morez, Morbier, Belle-Fontaine, Les Rousses et Bois d'Amont, etc., en Franche-Comté*. Αντίτυπά του σώζονται, μεταξύ άλλων, στη βιβλιοθήκη του Augsburg και της Ιέννας. Είχε συμπεριληφθεί στα άπαντα του συγγραφέα στο *Oeuvres complètes de Voltaire*, επιμ. Louis Moland, Παρίσι (Garnier frères) 1877-1885, τ. 28, σ. 365-368.

12. Νέστορ Καμαριανός, «Επτά σπάνια ελληνικά φυλλάδια δημοσιευμένα στην Πετρούπολη (1771-1772)», *Ο Εραμιστής* 18 (1986), 24: Ariadna Camariano, *Spiritual revoluționar francez și Voltaire in limba greacă și română*, Βουκουρέστι (Institutul de Studii cercetări Balcanice, Seria Istorica, 6) 1946, σ. 83-87.

13. Ν. Καμαριανός, *Επτά σπάνια*, ό.π.: Ar. Camariano, *Spiritual revoluționar*, ό.π., σ. 87.

14. Η μητέρα της ονομαζόταν πριγκίπισσα Ιωάννα Ελισάβετ του Όλσταϊν-Γκότορπ, John T. Alexander, *Catherine the Great. Life and Legend*. Νέα Υόρκη - Οξφόρδη (Oxford University Press) 1989, σ. 120.

σικό όνομα. Με το λογοπαίγνιο αυτό αντιστρέφει ονόματα και τόπους, τοποθετεί έναν Ρώσο ως αξιωματούχο σε γερμανικό κρατίδιο, για να υπονοήσει την παρουσία μιας Γερμανίδας στον θρόνο της Ρωσίας.¹⁵

Το ποίημα του Βολταίρου αποτελεί ένα προσκλητήριο στις ευρωπαϊκές δυνάμεις να συνδράμουν τη Ρωσία στον αγώνα της κατά του σουλτάνου. Οι αιχμές του για τη στάση της παπικής, απέναντι στην ορθόδοξη, εκκλησία, για την ανάληψη των σταυροφοριών, καθώς και για τον καιροσκοπισμό των ευρωπαϊκών δυνάμεων είναι εμφανείς. Επανειλημμένα μιλά για ηθική παρακμή των σουλτάνων, για την ηθική και στρατιωτική παρακμή του οθωμανικού κράτους· ταυτόχρονα εξαιρεί την προσπάθεια της Αικατερίνης Β' να αντιμετωπίσει τους Οθωμανούς με στόχο την εκδίωξή τους από τα ευρωπαϊκά εδάφη. Ωστόσο οι ευρωπαίοι ηγέτες αδιαφορούν προβάλλοντας διάφορες δικαιολογίες. Αναφέρεται στις σταυροφορίες θεωρώντας τες ανήτους πολέμους σε μέρη που δεν ενδιέφεραν τους Ευρωπαίους, κάνει λόγο για προηγούμενες στρατιωτικές αναμετρήσεις της Οθωμανικής αυτοκρατορίας με ευρωπαϊκές δυνάμεις, όπως τη Βενετία και τη Μάλτα, τις οποίες παρουσιάζει έτοιμες ν' ανακτήσουν τα εδάφη που κατείχαν στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Καταλήγει λέγοντας ότι όποιος αγαπά τα μεγάλα πράγματα και μισεί τους Τούρκους θα απογοητευτεί και θα θρηνεί για την τύχη της Ελλάδας και τον διαμελισμό της Πολωνίας.

IV

Μέσα στις ιδεολογικές προετοιμασίες της Ρωσίας για την αίσια έκβαση του πολέμου της εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εντάσσεται και η μετάφραση κειμένων του Βολταίρου στα ελληνικά.¹⁶ Είναι γνωστό ότι τη

15. Αντίστοιχους υπαινιγμούς έκανε και στην αλληλογραφία του προς την Αικατερίνη Β', L. Wolff, *Inventing*, ό.π., σ. 211.

16. Παντελής Μ. Κοντογιάννης, *Οι Έλληνες κατά τον πρώτον επί Αικατερίνης Β' Ρωσοτουρκικόν πόλεμον (1768-1774)*, Αθήνα 1903, ανατ. Δ. Ν. Καραβία, Αθήνα 1989, σ. 89 κ.εξ.· Νίκος Βέης, «Περί του ιστορημένου χρησμολογίου της Κρατικής Βιβλιοθήκης του Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62-197) και του θρόλου του "Μαρμαρωμένου Βασιλιά"», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 13 (1937), 244 λ'. Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*. Θεσσαλονίκη 1973, τ. 4 Τουρκοκρατία 1669-1812, σ. 373 κ.εξ.· Paschalis M. Kitromilides, «War and Political Consciousness: Theoretical Implications of Eighteenth-Century Greek Historiography», *East Central European Society and War in the Pre-Revolutionary Eighteenth Century*, επιμ. Gunther E. Rothenberg, Béla K. Király, Peter F. Sugar, Νέα Υόρκη (Columbia

μετάφρασή τους είχε αναλάβει ο Ευγένιος Βούλγαρης, ο οποίος από το 1771 ζούσε στην Αγία Πετρούπολη κατόπιν προσκλήσεως της ίδιας της Αικατερίνης και ήταν επιφορτισμένος με τη μετάφραση κειμένων από τη ρωσική ή τη γαλλική στα ελληνικά.¹⁷ Το ποίημα του Βολταίρου *Traduction du poème de Jean Plokof* εκδόθηκε σε μετάφραση του Βούλγαρη σε φυλλάδιο χωρίς να αναφέρεται τόπος ή χρόνος.¹⁸ Η Αr. Camariano το χρονολογεί στα 1772 και με την άποψή της συμφωνεί και ο Ν. Καμαριανός.¹⁹ Το φυλλάδιο αυτό σώζεται σε πέντε αντίτυπα στις βιβλιοθήκες των Pernot, Χατζηδημού, Γιάννη Βλαχογιάννη, της Βιβλιοθήκης της Ρουμανικής Ακαδημίας και του Ν. Καμαριανού.²⁰

Ο Ευγένιος Βούλγαρης αποδίδει το ποίημα ελεύθερα, σε πολιτικούς στίχους, διατηρώντας τη διαίρεση σε δώδεκα παραγράφους. Αυτό φαίνεται ήδη από τη μετάφραση του τίτλου: *Πλοχώφ Βουλευτοῦ τοῦ τῆ Ἡγεμονίᾳ τοῦ Χόλστεϊν περὶ τοῦ παρόντος πολέμου Ποιημάτιον*. Η πρώτη παράγραφος της μετάφρασης του Βούλγαρη ξεκινά ως εξής:

«Ὁ Βασιλεῖς Χριστιανῶν, Πρίγκιπες, καὶ Δυνάσται,

University Press) 1982, σ. 354· Διονύσης Τζάκης, «Ρωσική παρουσία στο Αιγαίο. Από τα Ορλωφικά στον Λάμπρο Κατσώνη», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000*, επιμ. Β. Παναγιωτόπουλος, Αθήνα (Ελληνικά Γράμματα – Τα Νέα) 2003, σ. 115.

17. Ariadna Camariano-Cioran, «La guerre russo-turque de 1768-1774 et les Grecs», *Revue des Études Sud-Est Européennes* 3 (1965), 531 κ.εξ.· Stephen K. Batalden, *Catherine II's Greek Prelate Eugenios Voulgaris in Russia 1771-1806*, Νέα Υόρκη (East European Monographs, Boulder) 1982, σ. 29 κ.εξ.· P.M. Kitromilides, *War*, ό.π., σ. 357 κ.εξ.

18. Αναφορές στη μετάφραση του ποιήματος από τον Ευγένιο Βούλγαρη υπάρχουν στα ακόλουθα έργα: Γεώργιος Ζαβίρας, *Νέα Ελλάδα ή Ελληνικόν Θέατρον*, ανατ. Α' εκδ., επιμ.-εισ.-ευρετήριο Τάσος Αθ. Γριτσόπουλος, Αθήνα (Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών. Επιστημονικά Πραγματαίαι. Σειρά φιλολογική και θεολογική, 11) 1972, σ. 297-298· Ανδρέας Παπαδόπουλος Βρετός, *Νεοελληνική Φιλολογία*, τ. β', Αθήνα 1857, σ. 65· Émile Legrand - Hubert Pernot, *Bibliographie Ioniennne*, Παρίσι 1910, τ. 1, σ. 131, αρ. 420· Émile Legrand - Louis Petit - Hubert Pernot, *Bibliographie Hellénique*, Παρίσι 1928, τ. 2, σ. 178· Γεώργιος Λαδάς - Αθανάσιος Δ. Χατζηδήμος, *Ελληνική βιβλιογραφία. Συμβολή στο δέκατο όγδοο αιώνα*, Αθήνα 1964, σ. 207-211· Φίλιππος Η. Ηλιού, *Προσθήκες στην ελληνική βιβλιογραφία, Α' Τα βιβλιογραφικά κατάλοιπα του É. Legrand και του Η. Pernot (1515-1799)*, Αθήνα (Νεοελληνικές Έρευνες) 1973, σ. 300-301· Ν. Καμαριανός, ό.π., σ. 25.

19. Ν. Καμαριανός, *Επτά σπάνια*, ό.π., 25.

20. *Ο.π.*, σ. 24-25.

Τί κατ' ἀλλήλων φέρεσθε; τρώγεσθε; πολεμᾶσθε;
 Δι' ὑποθέσεις ἀφελεῖς, ἀλόγως καὶ εἰς μάτην;
 Ἴδου πολέμου ἀφορμὴν ἔχετ' εὐλογωτάτην».²¹

Παραθέτω και το γαλλικό πρωτότυπο για να γίνει σαφής η διαφορά:

«Aux armes, princes & republicues, chrétiens si longtems acharnés les uns contre les autres pour des intéréts aussi faibles que mal-entendus; aux armes contre les ennemis de l'Europe».

Η άγνωστη και αθησαύριστη χειρόγραφη μετάφραση του ίδιου έργου του Βολταίρου που εντοπίστηκε στο Αρχείο Πόνδικα, αντίθετα, έχει αποδώσει αρκετά πιστά το κείμενο σε πεζό λόγο, ενώ διατηρείται και εδώ η διαίρεση σε δώδεκα παραγράφους.

Η ελληνική μετάφραση του χειρογράφου του Αρχείου Πόνδικα παραλείπει κάποιες προτάσεις και μεταβάλλει το δρων υποκείμενο. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επιπλέον η απόδοση κάποιων λέξεων στα ελληνικά. Για παράδειγμα η λέξη «républiques» αποδίδεται ως «αριστοκρατίες» (παράγ. 1, στίχ. 1), και οι νεαρές Georgiennes ως «Γγιορτζόπουλα» (παράγ. 3, στ. 1). Η γαλλική λέξη mollesse του πρωτοτύπου αποδίδεται ως «θηλυμανία» (παράγ. 2, στίχ. 1), η λέξη Dacie ως Θράκη (παράγ. 3, στίχ. 5), και ο γεωγραφικός όρος «promontoire du Ténare» έχει παραφραστεί ως «άκροτήριο του φαναρίου» (παράγ. 3, στίχ. 5-6). Στη γαλλική εκδοχή της έκκλησης στον ηγεμόνα να απωθήσει τους Οθωμανούς («dans leurs antiques marais») ο έλληνας μεταφραστής προτείνει («να στείλεται τους άφανιστάς του κόσμου εις τους βαλτώδεις τόπους τῆς Ἀραβίας»), με αποτέλεσμα να δημιουργεί ένα οξύμωρο σχήμα (παράγ. 4, στίχ. 1-2). Η Σερβία που απευθύνει έκκληση στον νέο αυτοκράτορα της Ρώμης χάνεται στην ελληνική μετάφραση, καθώς ο ίδιος ο ποιητής απευθύνεται πλέον στον ηγεμόνα ζητώντας τη συνδρομή του στην αντιμετώπιση των Οθωμανών (παράγ. 4, στίχ. 2-3). Η φράση «pontifes del'Europe» μεταφράζεται ως «ποντίφικας τῆς ρώμης» (παράγ. 8, στίχ. 1-2), ενώ η λέξη «dames» αποδίδεται ηχητικά ως «δάμας» (παράγ. 8, στίχ. 4-5, 6). Αναφερόμενος στον διαμελισμό της Πολωνίας, ο ποιητής αναφέρει ότι «les confédérés Polonais ne l'écouterent pas», φράση που ο έλληνας μεταφραστής αποδίδει ως «καὶ οἱ κουφεδεράτοι δὲν κάμνουν τίποτες» (παράγ. 12, στίχ. 6). Εκτός από τη διαφορετική απόδοση γεωγραφικών, πολιτικών όρων και άλλων λέξεων, στην ελληνική μετάφραση του

21. Γ. Λαδάς, Αθ. Χατζηδημός, *Ελληνική βιβλιογραφία*, ό.π., σ. 207.

ποιήματος του Βολταίρου παραλείπονται φράσεις, γεγονός που περιορίζει την έκταση του ποιήματος αλλά του δίνει και μια πιο σφιχτοδεμένη δομή. Ενώ ο Βολταίρος χρησιμοποιεί συχνά ως σημεία στίξης ερωτηματικά και θαυμαστικά, βάζοντας την Σερβία να ζητά βοήθεια από τον αυτοκράτορα της Ρώμης, ο έλληνας μεταφραστής αποφεύγει τις ερωτηματικές προτάσεις, ενώ ο μόνος που μιλά σε όλη την έκταση του ποιήματος είναι ο ποιητής.

V

Σχετικά με τον έλληνα μεταφραστή του ποιήματος του Βολταίρου που βρέθηκε στο Αρχείο Πόνδικα θα μπορούσαν να διατυπωθούν κάποιες υποθέσεις. Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς για παράδειγμα ότι ο Ευγένιος Βούλγαρης έχει κάνει δύο μεταφράσεις· ωστόσο δεν υπάρχει καμία τέτοια ένδειξη. Ο λόγιος Γεώργιος Ζαβίρας, που ζει την ίδια περίοδο περίπου στην Ουγγαρία, δεν γνωρίζει τη χειρόγραφο πεζή μετάφραση του ποιήματος, καθώς αναφέρει μόνο την έμμετρη απόδοσή του από τον Βούλγαρη που κυκλοφόρησε σε έντυπη μορφή.²² Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι το κείμενο κυκλοφόρησε σε λίγα αντίτυπα και για περιορισμένο διάστημα. Θα μπορούσε ακόμα το συγκεκριμένο κείμενο να αποτελεί άσκηση κάποιου που μαθαίνει γαλλικά. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο έλληνας μεταφραστής του χειρογράφου του Αρχείου Πόνδικα έχει αποδώσει τη γαλλική λέξη *traduction* με την ελληνική μετάβασις. Οι λόγιοι του 18ου αιώνα έχουν χρησιμοποιήσει λέξεις όπως «μεταφρασθέν, ἐξελληνισθέντα, ἐκ γραικισθειῖσα»²³ για να αποδώσουν την έννοια της μετάφρασης στην ελληνική γλώσσα ενός

22. Γεννήθηκε το 1744 στη Σιάτιστα και από το 1760 έως το 1804 έζησε στην Ουγγαρία, όπου και συνέγραψε το έργο του «Νέα Ελλάς». Βιογραφικά στοιχεία για τον Γ. Ζαβίρα στο Ανδρέας Horváth, *Η ζωή και τα έργα του Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη (Ουγγρο-Ελληνικά Μελέται, 3) 1937, σ. 8-10, και του ιδίου «Νεοελληνικές μελέτες στην Ουγγαρία», *Νέα Εστία* 21 (1937), 651-661.

23. Μια περιήγηση στον κόμβο (<http://efessos.lib.uoa.gr/hellinomnimon/main.htm>) του Ελληνομνήμονα επιτρέπει να δούμε ότι στις σελίδες τίτλου των κειμένων που μετέφρασαν στα ελληνικά λόγιοι του τέλους του 18ου και των αρχών του 19ου αιώνα χρησιμοποιούνται οι συγκεκριμένες λέξεις ή φράσεις. Σχετική αναφορά έχει κάνει η Στέση Αθήνη, «Η διαμόρφωση της σελίδας τίτλου του βιβλίου ως έκφραση αντίληψης για τη μετάφραση. Αφηγηματική πεζογραφία (18ος αιώνας-1830)», στο Τρ. Σιλβαβενίτης, Κ. Σπ. Στάικος (επιμ.), *Το έντυπο ελληνικό βιβλίο 15ος-19ος αιώνας. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Δελφοί 16-20 Μαΐου 2001*, Αθήνα (Κότινος) 2004, σ. 363-378, ειδικότερα σ. 365. Για τη σχετική υπόδειξη ευχαριστώ τη Νάσια Γιακωβάκη.

ξένου κειμένου. Ωστόσο έχουν χρησιμοποιήσει και φράσεις όπως «ἀχθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον» ἢ «εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα μετενεχθεῖσα φωνήν» για να αποδώσουν το ίδιο νόημα. Οι μετοχές «ἀχθεῖσα» και «μετενεχθεῖσα» που εντοπίζονται για παράδειγμα στη σελίδα τίτλου έργων του Γεωργίου Κωνσταντίνου²⁴ και του Δημητρίου Ραζή²⁵ αντίστοιχα, προέρχονται από τα ρήματα ἄγω και φέρω και υποδηλώνουν τη μεταφορά και τη μετακίνηση μιας έννοιας, ενός νοήματος στο γλωσσικό πεδίο. Και η γαλλική λέξη *traduction* εμπεριέχει την έννοια της μετακίνησης, της μεταφοράς του νοήματος από μία γλώσσα σε μία άλλη. Αυτή η διπλή διάσταση της γλωσσικής απόδοσης μιας λέξης από μία γλώσσα σε μία άλλη έχει αποδοθεί με σαφήνεια από τον Κοραή, καθώς αναφέρει ότι «πολλὰ τῶν ἀφημένων [αστείων από τη συλλογή του Lod. Domenichi, που έκρινε ακατάλληλα ο Κοραής να συμπεριλάβει στη μετάφρασή του δημοσιευμένη στα «Ἱεροκλέους φιλοσόφου Ἄστεϊα», 1812] ... ἢ διότι ἀναφέρονται εἰς ἔθιμα ἄγνωστα εἰς τοὺς Γραικοὺς, ἢ διότι ἡ ἀστεϊότης αὐτῶν στέκει εἰς λέξιν, εἰς συλλαβὴν, εἰς γράμμα μόνον, τὰ ὅποια νὰ μεταφερθῶσιν ἀπὸ γλώσσαν εἰς γλώσσαν εἶναι τῶν ἀδυνάτων».²⁶ Οι παρατηρήσεις αυτές μαρτυροῦν ότι την περίοδο αυτή δεν εἶχε ακόμα οριστικοποιηθεῖ ἡ χρήση του ὀρου μετάφραση στην ελληνική γλώσσα.

Ἡ διπλή έννοια της μεταφοράς ως μετάφρασης αλλά και μετακίνησης εξακολουθεῖ να υφίσταται και σήμερα στη νεοελληνική γλώσσα.²⁷ Ἀνάλογη ερμηνεία έχει ἡ γερμανική λέξη *Übersetzung*, που σημαίνει μετάφραση αλ-

24. Γεώργιος Κωνσταντίνου, *Παγκόσμιος Ἱστορία τῆς Οἰκουμένης... εἰς φῶς ἀχθεῖσα εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον παρὰ ἐξ Ἰωαννίνων...*, Βενετία 1759.

25. Δημήτριος Ραζής, *Γεωμετρία νέα τάξει καὶ μεθόδῳ... εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα μετενεχθεῖσα φωνήν...*, Βενετία 1787, Κωνσταντίνος Κούμας, *Τῶν κωνικῶν τομῶν ἀναλυτικὴ πραγματεῖα... ἐκ δὲ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν τῶν Λατίνων φωνὴν πρότερον μετενεχθεῖσα...*, Βιέννη 1803, Μιχαὴλ Χρησταρής, *Στοιχεῖα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ ἀλγέβρας ... εἰς τὴν κωνικότεραν καθ' ἡμᾶς ἀπλοελληνίδα μετενεχθέντα μετὰ προσθήκης καὶ τινὸς μεταβολῆς ...*, Πάντοβα 1804, Μιχαὴλ Γοβδελάς, *Αἱ τῆς φύσεως ἐποχαί*. Ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ἐπὶ τὸ ἐλληνικὸν μετενεχθεῖσαι..., Βενετία 1816.

26. Ἀδαμάντιος Κοραής, *Προλεγόμενα στους αρχαίους Ἑλληνες συγγραφείς*, Ἀθήνα (ΜΙΕΤ) 1988, τ. 2, σ. 149.

27. Λήμματα («μεταφέρω, μεταφορά»), στο *Λεξικό της Κοινῆς Νεοελληνικῆς*, Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν του Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ἰδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1998, καὶ στο Εμμ. Κριαράς, *Νέο ελληνικό λεξικό. Λεξικό της σύγχρονης ελληνικῆς δημοτικῆς γλώσσας*, Ἀθήνα (Εκδοτικὴ Ἀθηνῶν) 1995.

λά και μετάβαση. Η μετάφραση του ποιήματος όμως πιθανό να έγινε από τα γαλλικά. Η υπόθεση αυτή βασίζεται στο γεγονός ότι ο μεταφραστής δεν απέδωσε το γερμανικό κρατίδιο του Holstein ως Χόλσταϊν, δηλαδή με γερμανική προφορά, αλλά με γαλλική, ως Όλστέιν, όπως έκανε και ο Ευγένιος Βούλγαρης, αν και αυτός προτίμησε να το αποδώσει ως «Χολστέιν». Ενδέχεται βέβαια ο μεταφραστής να μην γνώριζε την ύπαρξη του κρατιδίου αυτού. Η τελευταία παρατήρηση ίσως βοηθήσει στην αναζήτηση της ταυτότητάς του. Αποτελεί ίσως ένδειξη της απουσίας ενός γερμανόφωνου περιβάλλοντος που θα τον έκανε να αποδώσει με γερμανική προφορά το κρατίδιο του Holstein. Προς το παρόν ωστόσο μόνο κάποιες υποθέσεις μπορούν να διατυπωθούν για το περιβάλλον στο οποίο παρήχθη η συγκεκριμένη μετάφραση. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να συνδέσουμε την αναζήτηση αυτή με τα πρόσωπα του Αρχείου, τον Αλέξιο Πόνδικα, ο οποίος το 1771 βρέθηκε στην Βιέννη, όπου παρέμεινε για έξι μήνες για εμπορικές εργασίες, και τον Κωνσταντίνο Πόνδικα, ο οποίος από το 1771 έως το 1778 έζησε στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Πρόκειται για δύο διαφορετικά μέρη που κάθε ένα από αυτά μπορεί να συνδεθεί με τη μετάφραση του ποιήματος του Βολταίρου. Θα πρέπει επιπλέον να προσθέσουμε και την ίδια την Πέστη, όπου ζούσαν ο Μιχάλης και ο Αλέξιος Πόνδικας.

Ειδικά η Πέστη έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον από πνευματικής άποψης, καθώς σε μεγάλο βαθμό παραμένει άγνωστη η πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων που ζούσαν εκεί. Η Πέστη ήταν η σημαντικότερη πόλη της Ουγγαρίας, και συγκέντρωνε ικανό αριθμό Ελλήνων και Βλάχων εμπόρων της Βαλκανικής. Είναι γνωστά αρκετά ονόματα λογίων που έδρασαν εκεί καθώς και σε άλλες πόλεις της Ουγγαρίας, όπου εργάστηκαν ως δάσκαλοι και ιερείς στα σχολεία και τις εκκλησίες που συντηρούσαν οι ελληνικές και ελληνο-βλαχικές κοινότητες.²⁸ Ο πιο γνωστός Έλληνας λόγιος που έδρασε στη χώρα ήταν ο Γεώργιος Ζαβίρας, ο οποίος αν και δεν έζησε στην

28. O.A. Horváth, *Η ζωή και τα έργα του*, ό.π., στις σελίδες 86-95 αναφέρεται σε Έλληνες λόγιους που έδρασαν για κάποιο χρονικό διάστημα στην Ουγγαρία, του ιδίου, *Νεοελληνικές μελέτες*, ό.π., 656 κ.εξ., του ιδίου, «Εκπολιτιστική δράση της ελληνικής διασποράς», *Νέα Εστία* 28 (1940), 926-931 και 1005-1010, ιδιαίτερα 1008, όπου, εκτός από τον Γ. Ζαβίρα, αναφέρει τους Πολυζώη Κοντό, Δημήτριο Ν. Δάρβαρη, Μιχάηλ Παπαγεωργίου και Γεώργιο Βεντότη. Για τις συλλογές βιβλίων και βιβλιοθήκες στο χώρο της Ουγγαρίας βλ. Ödön Füves, «Κατάλογος των ελληνικών εντύπων της βιβλιοθήκης του ελληνορθόδοξου επισκοπικού Επισκοπάτου του Σαιντ-Εντρέ της Ουγγαρίας», *Ο Ερανιστής* 3 (1965), 97-105, Varban Todorov, *Catalogue of Greek Manuscripts and Printed*

Πέστη, θα πρέπει να είχε στενές εμπορικές και πνευματικές σχέσεις με Έλληνες και Βλάχους της Πέστης αλλά και της Βιέννης.²⁹ Ο ίδιος μεταξύ άλλων γλωσσών γνώριζε γαλλικά και γερμανικά και έχει μεταφράσει ικανό αριθμό κειμένων και από τις δύο γλώσσες.³⁰ Τόσο ο ίδιος όσο και το περιβάλλον των εμπόρων και λογίων της Ουγγαρίας θα μπορούσαν να προβούν στη μετάφραση του ποιήματος του Βολταίρου αλλά καμία σχετική ένδειξη δεν υπάρχει μέχρι στιγμής. Εξάλλου είκοσι χρόνια αργότερα, το 1794, σημειώθηκε στην Πέστη η συνωμοσία του Ιγνάτιου Martinovics, συνέπεια των επιδράσεων της Γαλλικής Επανάστασης.³¹ Μπορούμε να υποθέσουμε ότι στην ουγγρική πόλη διαμορφώνονταν σταδιακά και με αργές διαδικασίες νέες διανοητικές και πολιτικές συνθήκες που επέτρεπαν και τη διακίνηση ποιημάτων όπως αυτό του Βολταίρου.

Η δεύτερη πιθανή πόλη προέλευσης της ελληνικής μετάφρασης του ποιήματος είναι η Βιέννη, πρωτεύουσα της Αψβουργικής μοναρχίας, σημαντικό εμπορικό, οικονομικό και πολιτισμικό κέντρο της εποχής. Στα χρόνια της Μαρίας Θηρεσίας (1740-1780) και του Ιωσήφ Β' (1765-1790) γνώρισε ιδιαίτερη ακμή. Πρόκειται για τα χρόνια πριν από τη Γαλλική Επανάστα-

Books (17th-19th c.). The Collection in Nyiregyháza, Hungary. Contribution to the History of the Greek Diaspora, Αθήνα (ΚΝΕ-ΕΙΕ, *Τετράδια Εργασίας* 22) 1999. Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, *Ελληνικά χειρόγραφα και παλαιότυπα στη σερβική ορθόδοξη βιβλιοθήκη του Αγ. Ανδρέα (Szentendre) Βουδαπέστης*, Αθήνα (ΚΝΕ-ΕΙΕ, *Τετράδια Εργασίας* 24) 2002. Σε πνευματικές αναζητήσεις του ελληνισμού της Ουγγαρίας αναφέρεται επίσης η Olga Katsiardi-Hering, «L'idée de la révolution dans l'horizon politique des Grecs de Hongrie (fin XVIIIe siècle)», στο *Actes du IIIe Colloque d'Histoire (Athènes 14-17 Octobre 1987), La révolution française et l'Hellénisme moderne*, Αθήνα 1989, σ. 87-118.

29. Βλ. παραπάνω υποσ. 22.

30. Για τη βιβλιοθήκη του Γ. Ζαβίρα βλ. Ανδρέας Graf, *Κατάλογος της εν Βουδαπέστη βιβλιοθήκης Γεωργίου Ζαβίρα*, Βουδαπέστη (Ουγγρο-ελληνικά Μελέται, 2) 1935, Eva Kopp, «Δύο αυτόγραφοι κατάλογοι της βιβλιοθήκης Ζαβίρα», *Νέα Εστία* 84 (1968), 882-884, 952-954, 996-999, 1078-1080 και 1156-1158. Για κάποια από τα χειρόγραφα του Γ. Ζαβίρα βλ. Eva Kopp, «Ειδήσεις για ένα πολύτιμο ελληνικό χειρόγραφο. Η ανέκδοτη «Περιήγησις» του Γ. Ζαβίρα», *Παρνασσός* 2 (1960) 381-386, Ödön Füves, «Ένα άγνωστο χειρόγραφο του Γεωργίου Ζαβίρα στη Βιβλιοθήκη του Σαιντεντρέ της Ουγγαρίας. “Θέματα σπουδασμένου ο Γεώργιος Ζαβίρας τω τότε Μαθητή αυτού Κωνσταντίνω Εμμανουήλ”», *Μακεδονικά* 6-7 (1964-1967), 99-105.

31. Ήταν επικεφαλής Ούγγρων ιακωβίνων που σχεδίασαν συνωμοσία το 1794. Συνελήφθη, δικάστηκε και καταδικάστηκε σε θάνατο το 1795, βλ. σχετικά Κατερίνα Παπακωνσταντίνου, «Η Βουδαπέστη στα χρόνια του Ρήγα», *Μνήμων* 21 (1999), 201-210.

ση, όταν η διακίνηση ιδεών δεν αντιμετώπιζε την έντονη λογοκρισία και την αστυνόμευση που επέβαλε ο Φραγκίσκος Β΄ μετά το 1792.³² Επιπλέον ήταν η πόλη που φιλοξενούσε μια ιδιαίτερα ανθηρή ελληνική παροιμία, στο πλαίσιο της οποίας άνθισαν οι επαναστατικές ιδέες του Ρήγα Βελεστινλή αλλά και άλλων ιδεολογικών προπαγανδιστών της Επανάστασης του 1821.³³ Θα μπορούσε να συνδέσει κανείς τη μετάφραση του ποιήματος του Βολταίρου με αυτή την πόλη ακόμα και αν ο Αλέξιος Πόνδικας δεν είχε μεταβεί εκεί το 1771· οι Βαλκάνιοι έμποροι της Πέστης διατηρούσαν στενές επαφές με τους συμπατριώτες τους της Βιέννης, κυρίως για οικονομικούς και επαγγελματικούς λόγους.

Μια τρίτη υπόθεση αφορά την προέλευση της μετάφρασης από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες. Ο Κωνσταντίνος Πόνδικας βρέθηκε το 1771 στο Βουκουρέστι, στη συνέχεια μετέβη στο Ιάσιο και έως το 1778 παρέμεινε στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες εμπορευόμενος.

Η Ariadna Camariano αναφέρει την περίπτωση ρουμανικής μετάφρασης του ποιήματος του Βολταίρου σε δύο χειρόγραφα εκδοχές. Στο ένα χειρόγραφο αναγράφεται η ημερομηνία Μάιος 1772.³⁴ Η Camariano θεωρεί ότι η ρουμανική μετάφραση έγινε απευθείας από το γαλλικό πρωτότυπο, ενώ σημειώνει τη λάθος απόδοση ορισμένων λέξεων. Παρατηρεί επίσης ότι ήταν συχνό το φαινόμενο κατά τον 18ο αιώνα κείμενα της γαλλικής διανοήσης να μεταφράζονται στη ρουμανική γλώσσα μέσω της ελληνικής. Είναι γνωστή επίσης η πολιτική και πολιτισμική παρουσία των Φαναριωτών και του κύκλου τους στα ρουμανικά εδάφη κατά τον 18ο αιώνα, γεγονός που δικαιολογεί την έντονη παρουσία της ελληνικής γλώσσας.³⁵

32. Helmut Reinalter, *Aufgeklärter Absolutismus und Revolution. Zur Geschichte des Jakobinertums und der frühdemokratischen Bestrebungen in der Habsburgermonarchie*, Βιέννη - Κολωνία - Γκρατς (Böhlau. Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, τ. 68) 1980, σ. 143-151.

33. Για την ελληνική παρουσία στη Βιέννη βλ. Βασιλική Σειρηγίδου, *Οι Έλληνες της Βιέννης, 1780-1850*, αδημ. διδ. διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, Αθήνα 2002.

34. Ακαδημία Βουκουρεστίου, χφ. 499, φ. 9 και 1408, φ. 48, Ar. Camariano, *Spiritual revolutionar*, ό.π., σ. 131-132, 138-139 και Ν. Καμαριανός, *Επτά σπάνια*, ό.π., 26.

Η μετάφραση του ρουμανικού κειμένου της Ar. Camariano έγινε από τον Δημήτρη Κοντογεώργη.

35. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα (Ερμής - Νεοελληνικά Μελετήματα, 2) 1977, σ. 32· Βασίλης Σφυρόερας, «Φαναριώτες. Θεσμικοί ρόλοι μιας χριστιανικής ηγετικής ομάδας», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1700-2000*, επιμ. Β. Πανα-

Η Camariano παραθέτει ενδεικτικά κάποια στοιχεία της ρουμανικής μετάφρασης για να δείξει τα λάθη που έχουν γίνει. Με βάση τα ελάχιστα αυτά δείγματα έχει ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι τόσο η ρουμανική μετάφραση όσο και η ελληνική έχουν κάποια κοινά στοιχεία. Η γαλλική λέξη («républiques») αποδίδεται ως «αριστοκρατίες» (παράγ. 1, στίχ. 1) στο ελληνικό κείμενο και ως «οι αριστοκράτες» στο ρουμανικό. Η έκφραση «ils vous crient» αποδίδεται ως «σ'ας παρακινεί» στο ελληνικό κείμενο (παράγ. 1, στίχ. 4), και ως «σας αφυπνίζουν» στο ρουμανικό. Η γαλλική διατύπωση «je le veux» στα ελληνικά έχει αποδοθεί ως «το βλέπω» (παράγ. 2, στίχ. 5), όπως και στα ρουμανικά. Η φράση «dour dominant» έχει αποδοθεί στα ελληνικά ο «άνοητος βασιλεύς» (παράγ. 2, στίχ. 5), ενώ στα ρουμανικά ως ο «τρελός κυρίαρχος». Ο όρος «promontoire du Ténare» έχει αποδοθεί ως «άκροστηριον του φαναριού» (παράγ. 3, στίχ. 5-6) στα ελληνικά και ως «λοφίσκος του φαναριού» στα ρουμανικά. Στον τίτλο η λέξη Holstein αποδίδεται στα ελληνικά ως «Όλστεϊν», ενώ στα ρουμανικά ως «Olsteinii». Ενδιαφέρον έχει ωστόσο η απόδοση της λέξης «mollesse» ως «θηλυμανία» (παράγ. 2, στίχ. 1) στα ελληνικά αλλά ως «τρέλα» στα ρουμανικά. Με βάση την παρατήρηση αυτή θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε —με ιδιαίτερη πάντα επιφύλαξη— τη σκέψη ότι ο ρουμάνος μεταφραστής, ακολουθώντας το ελληνικό κείμενο και μη γνωρίζοντας την αντίστοιχη ρουμανική λέξη, μετέφρασε το δεύτερο συνθετικό της λέξης θηλυμανία, δηλ. τη μανία, ως «τρέλα». Αν ευσταθεί η παρατήρηση αυτή, τότε πρόκειται για άλλη μια μετάφραση γαλλικού κειμένου στα ρουμανικά μέσω της ελληνικής απόδοσής του. Ωστόσο, από το σύνολο των παρατηρήσεων φαίνεται ότι τα κοινά σημεία ανάμεσα στο ελληνικό και το ρουμανικό κείμενο είναι πολλά και μαρτυρούν μεταφραστική συνάφεια, καθώς και τα δύο διαφέρουν από το πρωτότυπο στην απόδοση των συγκεκριμένων όρων.

Αν συνδυάσουμε τις παρατηρήσεις της Camariano για τη ρουμανική μετάφραση του ποιήματος του Βολταίρου, καθώς και για τις σχέσεις της ρουμανικής με τη γαλλική διάνοηση διά μέσου της ελληνικής, μπορούμε να στηρίξουμε το ενδεχόμενο να μεταφράστηκε το ποίημα του Βολταίρου στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες από τα γαλλικά στα ελληνικά και στα ρουμανικά. Η Camariano θεωρεί ότι η ρουμανική μετάφραση έγινε από φιλωρώσους βλάχους και μολδαβούς βογιάρους κατά τη διάρκεια της ρωσικής παρου-

γιωτόπουλος, Αθήνα (Ελληνικά Γράμματα – Τα Νέα) 2003, τ. 2, σ. 301· Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος, *Για τους Φαναριώτες. Δοκίμες ερμηνείας & μικρά αναλυτικά*, Αθήνα (ΕΙΕ-KNE, 85, Θεσμοί και Ιδεολογία στη νεοελληνική κοινωνία) 2003.

σίας στις Ηγεμονίες κατά τα έτη 1771-1772 και ενδεχομένως σχετίζεται με τη σύναξη των πρεσβειών των εμπολέμων στο Φοξάνι το 1772.³⁶ Επιπλέον το *Τραγούδι της φλότας των Μοσκόβων* έχει αντιγραφεί από τον Κωνσταντίνο Πόνδικα. Αν αντιμετωπίσουμε την προέλευση των δύο ποιημάτων από κοινού, θα πρέπει να αποδώσουμε την παρουσία τους στο Αρχείο Πόνδικα στον Κωνσταντίνο Πόνδικα και έτσι η προέλευσή τους από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες μοιάζει πιο πιθανή.

Η ίδια η αλληλογραφία των μελών της οικογένειας Πόνδικα δεν διαφωτίζει ιδιαίτερα τις συνθήκες προέλευσης του χειρογράφου. Οι όποιες αναφορές στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774 είναι σχετικά λίγες. Τα ενδιαφέροντα των επιστολογράφων στρέφονται γύρω από την εμπορική κίνηση. Ωστόσο υπάρχουν κάποιες νύξεις στα πολεμικά γεγονότα. Από το Τατάρ Παζαρτζίκ έφταναν τα νέα της οθωμανικής πλευράς για την υποχώρηση του οθωμανικού στρατού και την εγκατάλειψη της μάχης,³⁷ ενώ από τη Βιέννη έφταναν ειδήσεις για τις κινήσεις του Ορλόφ.³⁸ Επιπλέον στις επιστολές καταγράφεται η απόφαση κάποιων βαλκάνιων εμπόρων να υπηρέτησουν ως μισθοφόροι στον ρωσικό στρατό.³⁹

Μπορεί λοιπόν να διακρίνει κανείς και ένα ενδιαφέρον για τις πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις στον τόπο καταγωγής, το οποίο συνοδεύεται συχνά με αρνητικά σχόλια για την οθωμανική εξουσία. Σε αυτή την ανταλλαγή πληροφοριών για τα τεκταινόμενα στα οθωμανικά εδάφη θα μπορούσε να αποδώσει κανείς την παρουσία του ποιήματος του Βολταίρου στο Αρχείο της οικογένειας Πόνδικα. Εξάλλου είναι μια περίοδος κατά την οποία οι κάτοικοι των Βαλκάνιων προετοιμάζουν επαναστατικά κινήματα και μυστι-

36. Ar. Camariano, *Spiritual revolutionar*, ό.π., σ. 139-140, Vlad Georgescu, *Political ideas and the Enlightenment in the Romanian Principalities (1750-1831)*, Νέα Υόρκη (Columbia University, East European Monographs 1) 1971, σ. 48, 149 και 153.

37. Magyarországos Levéltár (Ουγγρικά Κρατικά Αρχεία, σε συντομία MOL) MOL, E 599, επιστολή του Δήμητρου Πρίμπα από την Περιστέρα στον Κωνσταντίνο Πόνδικα στη Ζέμωνα στις 7.8.1769. Μικροτανίες του Αρχείου βρίσκονται στο Ινστιτούτο Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Βιέννης.

38. MOL, E 599, η επιστολή του Αλεξίου Πόνδικα από τη Βιέννη στον Κωνσταντίνο Πόνδικα στο Μπρασόφ στις 22.4.1771 αναφέρει ότι «προσέτι χθές έμισευσεν από έδω ό δρλόφ γενεράλλης, όμου και ό ντολγκορούκης δια τὸ λιβόρνο, και άπεκεϊ εις τὸ πέλαγος η εις τήν φλόταν, ό όποϊος ηλθεν από πετερμπουργ και έκαμεν βέστ τὰκ 3 ήμέρας».

39. MOL, E 599, επιστολές του Μιχάλη Πόνδικα στην Πέστη προς τον Κωνσταντίνο Πόνδικα στη Ζέμωνα στις 24.6.1769 και στις 28.4.1770 και επιστολή του Θεόδωρου Μαλοβιστιάνου από το Φοξάνι προς τον Κωνσταντίνο Πόνδικα στο Βουκουρέστι στις 26.7.1772.

κές εταιρείες, ενώ είναι γνωστή η συμμετοχή τους στον Ρωσοτουρκικό πόλεμο, γνωστό ως Ορλωφικά, που ήταν σε εξέλιξη.

Στη συνέχεια δημοσιεύω το ποίημα ως έχει χωρίς επεμβάσεις στην ορθογραφία ή τη στίξη, μολονότι φαίνεται να είναι αντίγραφο, για να δώσω πιστά την εικόνα και των σφαλμάτων του γραφέα.

Μετάβασις τοῦ ποιήματος Ἰωάννου Πλοκὸφ συμβουλάτωρα
τοῦ Ὀλοστῆν εἰς τὰς παρούσας ὑποθέσεις⁴⁰

α^{ον}

Εἰς τὰ ἄρματα ὃ ἡγεμόνες, καὶ χριστιανικὰς ἀριστοκρατίας, ὅπου τόσον καιρὸν κατα-|τρώγεται ἕνας τὸν ἄλλον σας, δι' οὐτιδανὰ καὶ ἀνόητα ἀποτελέσματα. εἰς τὰ ἄρματα λέγω | ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ τῆς εὐρύπης. ὁ ἀρπαγὰς τοῦ θρόνου τοῦ κωνσταντίνου, σᾶς κράζει ἀτός του | εἰς τὸν ἀφανισμόν του· σᾶς παρακινεῖ κρημνισμένος ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὸ σπαθὶ τῆς ῥωσίας λέγων-|τας, ἐλάτε τελειώσεται τὸν ἐξολοθρευμὸν μου.

β^{ον}

Ὁ σαρδανάπαλος τῆς κωνσταντινουπόλεως, ἀποκημισμένος εἰς τὴν θηλυμανίαν καὶ βαρβαρότητα | ἐξύπνησεν εἰς τὸν καιρὸν τῆς φωνῆς τῶν ἀτάκτων σετράπων του, καὶ τῶν ἀνόητων οὐλαμάδων | του, οἱ ὅποιοι τὸν εἶπαν βίαςας τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, λείπε ἀπὸ τὸ νὰ σέβησαι καὶ σύκοσαι τοὺς | πρέσβεις τῶν μονάρχων, διὰ νὰ μείνη τὸ ὄνομά σου μοναχὸν εἰς τὸν κόσμον. πέδευσαι τὴν | ῥωσίαν, ὅπου δὲν σοῦ ὑπακούει τὸ βλέπω (ἀποκρίνεται ὁ ἀνόητος βασιλεὺς τῶν δαρδανελίων | καὶ τοῦ μαρμαρᾶ) ἐμίσευσαν οἱ γιαννιτζάροι, καὶ αὐτὸς πάλιν ἐτράπει εἰς βαθὴν ὕπνον.

γ^{ον}

Εἰς τοῦτο τὸ ἀναμεταξὺ, ὅπου εὐρίσκετο εἰς τὰς ἀγκάλας δύο γγιορτζόπουλων μαυρομάτων, ὅπου ἐπάρ-|θησαν ἀπὸ τὰς ἀγκάλας τῶν μητέρων τους καὶ ἐφέρθησαν εἰς τὸ νὰ εὐχαριστήσουν τὴν ἐπιθυ-|μίαν του χωρὶς ἔρωτα, καὶ τὴν ἀλογίαν του χωρὶς διάκρισιν, βλέπει ὄνειρον, πῶς | ἡ ῥωσία ἀνοιξε λαμπρὰς πτέρυγας, καὶ ἡ φωνὴ τῆς νιεύας ἀκούσθη εἰς τὸν εὐξεῖνον | πόντον, εἰς τὴν σαρματίαν, εἰς τὴν θράκην, καὶ εἰς τοὺς ὄχθους τοῦ δανούβιου, εἰς τὸ ἀκροτήριον | τοῦ φαναρίου, καὶ εἰς τοὺς κάμπους τοῦ μωρέως, ὅπου ἄλλαις φωραῖς ἐγνώρισαν τὸν με-|νέλαον, καὶ οἱ τοῦρκοι ἐφάνησαν νὰ γλύφουν τὸν κοινορτὸν ἢ πό-|λις τρέμει ἐπειδὴ ἡ ἀξίην κίτεται εἰς τὴν ῥίζαν

40. MOL, E 599, κουτί 4/φάκελος 34/φύλλο 105-106.

τούτου τοῦ μεγάλου δένδρου | ὅπου σκεπάζει τὴν εὐρώπην, ἀσίαν, καὶ
 ἀφρικὴν μαι τοὺς κατατζακισμένους του | κλάδους, καὶ ἐσεῖς οἱ ἡγεμόνες,
 ὅπου τόσες φοραῖς ὑβρίσθητε ἀπὸ αὐτό τὸ | θηριῶδες ἔθνος μείνεται οἰσυ-
 χοι, κυμᾶσθε καθῶς ὁ μουσταφᾶς ὁ εἶὸς τοῦ | σουλτάν ἀχμέτη.

δ^{οῦ}

Ποτὲ δὲν θέλεται εὕρει τοιαύτην εὐκериάν νὰ στείλεται τοὺς ἀφανιστὰς τοῦ
 κόσμου | εἰς τοὺς βαλτώδεις τόπους τῆς ἀραβίας. ἐπιχείρησον, ἀνίξαι τὰς
 ἀγκάλα σου νέε ὑμ-|περάτωρ τῶν ρωμαίων νὰ τζακίσης τὸν ζυγὸν τῶν ὀθο-
 μανῶν, σὺ ὅπου ἀγαπᾶς | τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀληθινὴν δόξαν. μεταχειρίσου
 ταύτην τὴν δόξαν εἰς τὸ | νὰ ἐκδικήσεις τὰς ὑβρεις ὅπου ἔκαμεν εἰς τοὺς σε-
 βάστους προπατορά σου, ἐπειδὴ στέκει | πάντα πρὸ ὀφθαλμῶν ἢ πολυορκία
 τῆς βιέννας ἀπὸ ἓνα βεζύρη, καὶ ἡ οὐγκαρία | κουρσευμένη σχεδὸν ἀπὸ δύο
 αἰῶνας.

ε^{οῦ}

Τὸ λεοντάρη τοῦ ἀγίου μάρκου εὐχαριστῆται πλέον νὰ βλέπη εἰς τὸ κεφάλη
 ἐνός εὐαγγελίου | ὅπου σκεπάζει τὸ κινήγι του, καὶ ἐκεῖνοι ὅπου περνοῦν
 ἡσύχως τὴν θάλασσαν | κάθε χρόνον, καὶ ὅπου σχίσουν μὲ ἕκατὸν καραβίων
 πρῶραις τὰ κύματα | νὰ μὴ ξαναλάβουν τὸ νησί τὸ ἀφιερομένον εἰς τὴν
 ἀφροδίτην καὶ ἐκεῖνο εἰς τὸ | ὅποιον ὁ μείνωσ ἔδωκε τοὺς νόμους του, οἱ
 ὅποιοι τώρα ἐξεχάσθησαν ἀπὸ | τοὺς νόμους τοῦ ἀλκοράνου.

στ^{οῦ}

Ἡ πατρίδα τοῦ θεμιστοκλέους καὶ τοῦ μηλιτάδου ἀς ρίψη τὰ δεσμά, βλέ-
 πουσα νὰ | εὐθύνη πρὸς αὐτὴν τὸ πεταμά του ὁ ἀετός τῆς αἰκατερίνης, ὁμως
 αὐτὴ ἀ-|κόμι δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὰ ρίψει. Ποῖος λοιπὸν θέλει τα λύσει δὲν εὐρί-
 σκεται | εἰς τὴν εὐρώπην, παρὰ ἓνα μικρὸν καὶ ἀγνώριστον ἔθνος μία πηθα-
 μι-|αῖα γῆ τοῦ μουντενέγγρου μῆα μηρμονκοφολαῖα, ἢ ὅποια τολμᾷ | νὰ ἀκο-
 λουθήσῃ τὰ ἴχνη τοῦ θριαμβεύοντος ἀετοῦ ὅπου μᾶς δείχνη ἀπὸ | τὸ ὕψος
 τοῦ ἀέρος τὸ βίαιον πέτασμα.

ζ^{οῦ}

οἱ ἄριστοι καβαλιέροι τῆς πετρώδους μάλτας λακταρίζουν νὰ ξαναλάβουν τὸ
 νη-|σί τοῦ ἡλίου δηλαδὴ τῆς ῥόδου, ὅπου τοὺς τὸ ἐπῆρην ὁ γεναῖος σουλειμάν |
 τοῦ δηλοῦ μουσταφᾶ ὁ πάππος, οἱ εὐγενεῖς καὶ ἀνδρεῖοι οἰσπανοί, | ὅπου μὲ τὸ
 νὰ ἔλαβον πολλὰς καταφρονήσεις δὲν ἐστείλαν ποτὲ πρέσβεις | ὑποφέρουν ἵνα
 οἱ ἐπτά ἀδύνατοι πύργοι τοῦ βιζαντίου ὑβρίζουν | τὴν αὐλὴν τῆς καστῆλιας.

η^{οῦ}

Εἰς τὸν καιρὸν μιᾶς χοντρῆς ἀμαθείας καὶ μιᾶς γελιώδους καβαλερίας, ὁ
 πον-|τίφικας τῆς ῥώμης, εὔρε τὸ σεκρέτον νὰ ὀπλισθοῦν οἱ χριστιανοὶ κατὰ

τῶν μου | σουλμάνων δίδοντας δι' ἀμιβὴν ἕνα σταυρόν εἰς τοὺς ὄμους, καὶ τὰς εὐλογίας του. | ὁ ὁποῖος ὁ αἰώνιος θεὸς ἔλεγε προστάζει, ὅτι οἱ καρβαλιέροι διὰ τὰ ἀρέσουν εἰς τὰς δά-|μας των τὰ ὑπάγουν εἰς τὴν πετρώδη γῆν καὶ ἄκαρπον τῆς παλαιστίνης, ὡσὰν να ἔ-|μελε τὸν θεόν, καὶ τὰς δάμας, ὅτι τούτη ἡ δυστυχησμένη γῆ ἀρμόζει εἰς τοὺς φράγγους, ἢ | εἰς τοὺς γραίκους, εἰς τοὺς ἀράπιδες, ἢ εἰς τοὺς τούρκους, καὶ κορασιμήριδες.

θ^ο

Τὸ ἀληθές καὶ ἀπόκρυφον τέλος ἐκείνης τῆς μεγάλης ἐκστρατείας ἦτον τὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀ-|νατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐπειδὴ εἶναι ἀσέβεια, λέγουν οἱ πάπαι καὶ | προσεύχεται τινὰς ἑλληνοιστὶ ἐπειδὴ ὁ θεὸς δὲν ἤξεῦρει ἑλληνικά, παρὰ λατινικά. ἢ ῥώ-|μη ἤθελε τὰ κάμη τὰ ἔλθη τὸ χρησίον τῆς ἀσίας εἰς τοὺς ὄχθους τοῦ τίβερι, ὁ στρά-|τος μεταμορφωμένος εἰς θρησκείαν, ἔκαμε να χαθοῦν μηλιούνια ἀνθρώπων καὶ | ἐπτώχων ἐκείνους, ὅπου ἐπίστευαν να πλουτήσουν ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμόν.

ι^ο

Ἦγεμόν ἐδῶ δὲν καταγινόμεν διὰ σταυρικοὺς πολέμους, ἄφες τὰ ἐρίπια τῆς ἱερουσα-|λήμ καὶ τῶν σοδόμων καὶ γομόρων. δῖωξας τὸν μουσταφὰ μοίρασαι τῆν γῆν του | διότι τὸ στράτευμά του ἐνικίθη, ὅμως με τὸν χαλασμόν γυμνάζεται καὶ γυρίζον-|τες οἱ τούρκοι μίαν φορὰν ἀπὸ τὴν δακίαν πάλιν ἤμποροῦν τὰ πολιορκίουν | τὴν βιέναν, ὁ καιρὸς ὅπου τὰ ἀφανισθοῦν ἔφθασεν, ἀλλ' ἀνίσως τὸν παραβλέψῃς | καὶ ἀφήσῃς τὰ παιδευθῆ ἕνα γένος τρομακτικόν, ὅπου ἀπαίδευτον ἄλλην φορὰν | σὰς ἐτάραξεν θέλει σὰς ἀφανίσει.

ια^ο

οἱ πολιτικοὶ λέγουν ἡμεῖς θέλομεν ἰδῆ ποῦ κλίνει τὸ ζύγι, ἡμεῖς θέλομεν τὸ αἰχβι-|λίβριον, τὸ ἀργύριον ὅπου εἶναι ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν πραγμάτων μᾶς λύπει, ἡμεῖς τὸ ἐ-|ξοδεύσαμεν εἰς ἀνωφελεῖς πολέμους. ἀλλὰ ἔλειψε τὸ αὐτό, καὶ ἀπὸ ἄλλα πο-|λλὰ ἔθνη, καὶ ἀπὸ τοὺς τούρκους ἀκόμη ἔλυπεν ὅταν ἐπῆραν τὴν κωνσταν-|τινούπολιν, σπαθὶ σπαθὶ πιάσατε.

ιβ^ο

Τοιοῦτο τρόπου μισεύει εἰς τὸ χερσόνῃσον τὴν κιμβρικὴν ἕνας πολίτης ὅπου ἀγα-|πᾶ τὰ μεγάλα πράγματα, καὶ ἀποστρέφεται τοὺς τούρκους, τοὺς ἐχθροὺς ὅλων τῶν | τεχνῶν, θρηνεῖ τῆς γραικῆς τὴν τύχην, κλαίει τῆς πολωνίας τὸν ξεσχισμόν, ὅπου | κάμνει με τὰς ιδεΐας τῆς χεῖρας. καὶ με ὅλον ὅπου διοικεῖται ἀπὸ ἕνα βασιλέα | φρόνιμον καὶ σοφὸν ἔψαλεν εἰς στίχους γερμανικοὺς, ἀμὴ οἱ γραικοὶ δὲν ἤξεύ-|ρουν καὶ οἱ κουφεδεράτοι δὲν κάμνουν τίποτες.